

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Staatkundige en politieke bezinning op Europa hoognodig

De Europese Unie staat op een kruispunt in haar geschiedenis. De vraag naar haar staatkundige vorm dringt zich op, evenals hoe die valt te legitimeren. Zowel de democratische en constitutionele legitimiteit van de EU als de invulling van het subsidiariteitsbeginsel laat op dit moment te wensen over. Als deze situatie voortduurt, loopt Europa het risico in tegenspraak te komen met zijn eigen hoogstaande beginselen. De richting die wij nu inslaan zal bepalen of Europa zijn uur mist of dat latere generaties zullen spreken van Europa's finest hour.

door Maarten Neuteboom, Johan van de Gronden &
Bart van Horck

Neuteboom is wetenschappelijk medewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en redactielid van Christen Democratische Verkenningen. Van de Gronden is hoogleraar Europees recht aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen. Van Horck is buitenpromovendus aan de Universiteit Leiden en werkt als ambtenaar voor de rijksoverheid.

IN 1976 BEKLAAGDE DE TOENMALIGE PREMIER VAN BELGIË en christendemocraat, Leo Tindemans, zich over de impasse waarin Europa was geraakt. 'Why has the European concept lost a lot of its force and initial impetus? I believe that over the years the European public has lost a guiding light, namely the political consensus between our countries on our reasons for undertaking the joint task and the characteristics with which we wish to endow it. We must first of all restore this common vision if we wish to have a European Union.'¹

Tindemans signaleerde een gebrek aan steun voor de Europese samen-

werking. In toenemende mate werd kritiek geuit op het ‘project Europa’. Hij signaleerde destijds drie oorzaken waarom Europa onder druk stond, namelijk (1) een onduidelijke rol van de Europese Commissie; (2) een onwil, maar volgens Tindemans ook onvermogen, van nationale politici om samen te werken; en (3) veel politieke instabiliteit binnen de toenmalige lidstaten. In het Verenigd Koninkrijk stonden minister-president Heath en later Wilson onder sterke binnenlandse druk. Ook de Franse president Giscard d’Estaing ondervond stevige pressie van zijn eigen parlementariërs. Duitsland, reeds in die tijd de economische motor van Europa, kon de leiding niet op zich nemen. Van de Duitsers werd gezien hun verleden vooral volgzzaamheid en een aanzienlijke bijdrage in de begroting van Europa verwacht. Behalve de politieke patstelling ondervonden alle lidstaten ook nog eens een tegenvallende economische groei. De welvaart van de jaren zestig was tot stilstand gekomen en men vreesde voor recessie.

EUROPA’S DUBBELE CRISIS: ECONOMISCH EN STAATKUNDIG

Dat was de situatie eind jaren zeventig – de zogenaamde ‘eurosclerose’. Het is verrassend om te zien hoeveel gelijkenissen de situatie van toen vertoont met die van nu. De economische crisis, de moeizame politieke samenwerking en de spanningen tussen de lidstaten, en de politieke instabiliteit binnen de lidstaten zijn stuk voor stuk zaken die veel herkenning oproepen. Of de uiteindelijke uitkomst van de huidige crisis in Europa diezelfde mate van herkenning zal oproepen is ongewis. Destijds inspireerde de eurosclerose de Europese leiders tot veel nauwere samenwerking; de interne markt kreeg in de jaren tachtig een geweldige impuls en begin jaren negentig werd met het sluiten van het Verdrag van Maastricht de weg naar een gemeenschappelijke munt ingeslagen en werden veel institutionele vernieuwingen geïntroduceerd.²

Het staat vast dat de Europese Unie opnieuw onder grote druk staat, maar ondanks de gelijkenissen met het verleden heeft de huidige crisis een geheel eigen aard en dynamiek. Het meest in het oog springt op dit moment de eurocrisis, die nu al drie jaar voortdurend de kop opsteekt. Deze omvangrijke Europese schuldencrisis leidt tot een stagnerende economie, steeds weer nieuwe bezuinigingsrondes – niet zelden gepercipieerd als opgelegd door Brussel – en last but not least tot politiek moeilijk te verkopen steunmaatregelen van Noord-Europese landen aan zuidelijke lidstaten. Ondertussen laat het draagvlak voor de EU in Nederland te wensen over, en ook over de euro is men allesbehalve onverdeeld positief.³ Dit voedt vervolgens in binnen- en buitenland de opkomst van zoiets als het ‘europopulisme’, wat overigens paradoxaal genoeg leidt tot – hoe negatief ook – meer

democratische betrokkenheid bij Europa dan we de afgelopen decennia hebben gezien.

Tegelijkertijd liet bijvoorbeeld de uitslag van het raadgevend referendum over het Grondwettelijk Verdrag voor de Europese Unie al veel eerder zien dat de legitimatie van de EU allerminst vanzelfsprekend is. In 2005 stemde een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking (61,5%) tegen het verdrag, tot ontzetting van de Nederlandse en Europese politieke elite. Eenzelfde lot was dit verdrag in Frankrijk beschoren. Nadien is uit onderzoek gebleken dat de uitslag van het referendum voor een klein deel is te wijten aan ontevredenheid over de nationale regering, maar vooral is ingegeven door de bezorgdheid om soevereiniteit te verliezen binnen een politieke unie, angst voor het verlies van de Nederlandse cultuur, en klachten dat Europa de belastingbetaler te veel geld kost.⁴ Er hangt een zweem van struisvogelpolitiek om de gretigheid waarmee politieke elites vooral wezen op de binnenlandse redenen voor de uitslag. Tekenend is dat in 2009 met het Verdrag van Lissabon alsnog min of meer werd geregeld wat men eigenlijk beoogde te doen met het Grondwettelijk Verdrag – deze keer echter zonder tussenkomst van de burger (met uitzondering van de Ierse, die uiteindelijk bij het tweede referendum met dit verdrag instemde).

De EU is de afgelopen jaren niet onopgemerkt gebleven in de studies van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en de nummers van *Christen Democratische Verkenningen*.⁵ De recente ontwikkelingen – die in het voorgaande enigszins zijn aangeduid – vragen echter om een nieu-

Door de eurocrisis is de Europese integratie in een stroomversnelling gekomen

we analyse. Zeker door de eurocrisis is de Europese integratie in een stroomversnelling gekomen. Allerlei nieuwe bevoegdheden worden in antwoord op de crisis door de lidstaten gedeeld of overgedragen aan de EU, zoals het geval is bij het

verscherpte begrotingstoezicht, de bankenunie en de noodfondsen. Tegelijkertijd lijkt in dit proces het draagvlak voor de EU onder de Europese volkeren af te nemen.

FUNDAMENTELE VRAGEN

Dit leidt aldus tot een aantal fundamentele vragen die – uiteraard tegen de achtergrond van de Europese (geestes)geschiedenis – in dit CDV-nummer aan de orde worden gesteld.

Allereerst de vraag naar de samenhang tussen economie en waarden in Europa. Ondanks de nadruk op de interne markt en een gemeenschappe-

lijke munt wordt de EU in de christendemocratie ook altijd gezien als een waardegemeenschap. In hoeverre is de eurocrisis een veronachtzaming van het laatste, en hoe kunnen we op een waardevolle manier de Europese economie ordenen? Wat zijn de uitdagingen die op Europa afkomen? Een goede probleemanalyse helpt om de juiste richting te bepalen.

Ten tweede dient een antwoord te worden gevonden op het door veel burgers ervaren gebrek aan legitimiteit van de EU. Het is onmiskenbaar dat de Europese volkeren zich (in toenemende mate) onvoldoende betrokken voelen bij het Europees bestuur. De onvrede daarover uit zich inmiddels in stevig debat, iets wat overigens niet per definitie negatief hoeft te zijn. Stevig debat is in de democratie soms nodig om belangrijke zaken op de publieke agenda te krijgen. Evenwel is het zo dat fundamentele vragen rondom de democratische legitimatie van de EU rijzen, zoals de vraag of er überhaupt wel een Europees *demos* bestaat en in hoeverre de volkeren van de verschillende lidstaten als Europees *demos* kunnen worden gemobiliseerd.

Een ander aspect van de legitimiteitsvraag is het subsidiariteitsbeginsel. Dit beginsel heeft een plaats in het Verdrag betreffende de Europese Unie, en onmiskenbaar is dit belangrijke ordeningsbeginsel een van de vruchten van de christendemocratische founding fathers van Europa. Christendemocraten zijn het daarmee aan hun stand verplicht zich te bezinnen op de vraag hoe subsidiariteit binnen de EU gestalte dient te krijgen.

Ten slotte lijkt er meer dan ooit behoefte aan een duidelijk perspectief op Europa. In feite ontbreekt het momenteel aan een vergezicht. Europese leiders blinken vooral uit in reageren, maar regeren – in de zin van vooruitzien – is vaak een brug te ver. Sinds het Verdrag van Maastricht – toen de Nederlandse droom van een federale unie op Zwarte Maandag in rook opging – blijft voortdurend in het vage welke institutionele vorm Europa moet krijgen.⁶ Te vaak wordt deze discussie afgedaan als niet zinvol of zelfs als een risico, omdat het een mogelijke kiem van verdeeldheid is. Het uit de weg gaan van deze discussie is echter nog heillozer, en juist dat schept in toenemende mate onduidelijkheid en voedt het wantrouwen van burgers jegens de Europese instellingen. Dit draagt wellicht ook bij aan de heersende onduidelijkheid over democratische legitimatie en subsidiariteit. Meer dan ooit lijkt er in dit verband behoefte aan leiderschap, of meer nog, aan staatsmanschap, om een antwoord te vinden op deze prangende vragen.

Op de voorgaande vragen zijn uiteraard uiteenlopende antwoorden mogelijk. Deze worden in dit CDV-nummer gegeven vanuit de gedrevenheid om bij te dragen aan de bezinning op Europa. Deze discussie stijgt nadrukkelijk uit boven de simplistische dichotomie tussen voor- en tegenstanders van de EU. Daartussen bestaat immers een groot grijs – maar allerminst kleurloos – gebied van bijvoorbeeld voorstanders die ook kritiek hebben

op de EU en die vinden dat Europa ook ergens stopt. Het is zonder meer mogelijk om voorstander te zijn van Europa en tegelijkertijd afkeurend te staan tegenover verdere uitbreiding van de EU. Evenzeer zijn er critici die zullen bepleiten dat voor sommige zaken Europa juist een oplossing kan bieden. Uiteindelijk gaat het er vooral om de discussie binnen de christendemocratie te verdiepen door het gesprek aan te gaan en het denken over Europa te prikkelen. Dat is uiteindelijk ook voor de democratische legitimatie van de EU van groot belang.

EEN GEDEELDE MARKT, EEN GEMEENSCHAPPELIJKE MUNT EN EEN GEZAMENLIJKE CRISIS

Marktintegratie heeft vanaf het begin van het Europese eenwordingsproces hoog op de agenda gestaan. De verworvenheden van de EU met betrekking tot de interne markt en het mededingingsbeleid staan buiten kijf. Over de vormgeving van bepaalde regels is soms discussie mogelijk, maar veel obstakels voor de vrije handel zijn dankzij de EU uit de weg geruimd. De interne markt en het mededingingsbeleid van de EU zijn evenwel geen rustig bezit, en actief beleid op Europees niveau zal nodig blijven om van de marktintegratie te blijven profiteren.⁷

De economische samenwerking heeft uiteindelijk ook geleid tot de introductie van de euro. Tot 2009 heeft de gezamenlijke munt de deelnemende landen veel voordelen gebracht. Door de financiële crisis kwamen de weeffouten van de Economische en Monetaire Unie (EMU) echter aan het licht. Het economisch bestuur van de eurozone en van de EU in zijn geheel diende te worden verbeterd. Terugkijkend op de hectische periode 2009-2013 kan nu gesteld worden dat er veel vooruitgang is geboekt met de aanneming van nieuwe begrotingsregels, verdragen voor de begrotingsdiscipline en stabiliteitsmechanismen, alsmede maatregelen voor een bankenunie.⁸ In feite wordt hiermee gedaan wat bij het sluiten van het Verdrag van Maastricht onvoltooid was.⁹ Bovendien zijn recent stappen gezet om in Europees verband de (jeugd)werkloosheid te bestrijden en het groeivermogen te verbeteren door onder meer budgetten vrij te maken voor *research and development*.

Door de euro is de financiële crisis een gezamenlijke crisis voor de lidstaten van de EU. De bestrijding van de crisis heeft grote invloed op vele beleidsterreinen, en heeft onder meer consequenties voor de verzorgingsstaat. Het economisch optreden van de EU heeft een duidelijk 'spill-overeffect'.¹⁰ Dit roept om het ontwikkelen van een gemeenschappelijke visie op een groot aantal thema's. Het is onmogelijk dat de EU beperkt blijft tot het economisch domein, en daarom is de invloed op andere terreinen ook zo groot en omvangrijk.

De gedachte dat de EU kan worden beperkt tot louter het economische aspect is op zijn zachtst gezegd kortzichtig en een ontkenning van de realiteit. Immers, de interne markt en het economisch bestuur raken on-

De gedachte dat de EU kan worden beperkt tot het economische aspect is kortzichtig en een ontkenning van de realiteit

vermijdelijk aan zoiets als de inrichting van de verzorgingsstaat, en daarmee aan de manier waarop wij in Nederland onze solidariteit willen vormgeven. Momenteel is men al te zeer geneigd de samenhang tussen economie en cultuur uit het oog te verliezen, maar de eurocrisis

bepaalt ons hier opnieuw bij.¹¹ Al te zeer heeft men geprobeerd om Europa vanuit het economische domein te herordenen, waarbij naar het lijkt culturele verschillen onvoldoende in acht zijn genomen. De les die nu geleerd wordt is hard en ingrijpend, maar te hopen valt dat in de toekomst meer rekening wordt gehouden met verschillen én dat de EU zich houdt aan haar eigen regels (in dit geval de convergentiecriteria van ‘Maastricht’).

Tegelijkertijd geldt dat ook de lidstaten hun verantwoordelijkheid moeten nemen bij het hervormen van de nationale verzorgingsstaten. Zo zal Nederland zijn eigen niet-eurogerelateerde problemen wat betreft de woningmarkt, de zorgkosten en de pensioensector zelf moeten oplossen. Voor Nederland is er wat dat betreft werk aan de winkel, nu ons land samen met Spanje het enige euroland is waar het structurele tekort in 2014 verslechtert en de Nederlandse overheidsuitgaven met meer dan 50% van het bnp hoger zijn dan in Griekenland, Portugal en Ierland.¹²

DE LEGITIMATIE VAN DE EUROPESE UNIE: DEMOCRATIE, RECHTSSTATELIJKHEID EN SUBSIDIARITEIT

Intussen roept het spill-overeffect van het gemeenschappelijke economische beleid wel de vraag op in hoeverre het optreden van de EU buiten het economisch domein democratisch is gelegitimeerd. Europa staat bekend om zijn afstand tot het volk. Ondanks het grootste parlement ter wereld, lijkt de democratische legitimatie nog te wensen over te laten. Worden zorgen en belangen van burgers wel juist meegenomen? Of is Europa een echt eliteproject, zoals critici stellen? Wat is bijvoorbeeld de invloed van onze Tweede Kamer? Onderzoek doet vermoeden dat die invloed momenteel buitengewoon gering is en dat nationale parlementen over het algemeen weinig succes boeken met bijvoorbeeld de gelekaartprocedure.¹³ Wat zouden vervolgens de aanpassingen moeten zijn voor een democratischer Europa? Kortom, hoe kan ervoor worden gezorgd dat het Europees bestuur (beter) wordt gelegitimeerd?

De moeilijkheid van de legitimiteitsvraag van de EU schuilt in haar atypische politiek systeem (vaak aangeduid als *sui generis*). De EU kent een Europees, een nationaal en een regionaal niveau en combineert hiërarchische en intergouvernementele bestuursvormen.¹⁴ Men zou ook kunnen zeggen dat er drie typen Europa zijn: het Europa van de staten (confederalisme), het Europa van de burgers (federalisme) en het Europa van de kantoren (functionalisme).¹⁵

Ieder type kent eigen vragen van legitimiteit. Bij het Europa van de Staten dienen regeringen pas bevoegdheden aan de EU over te dragen als dit constitutioneel is gelegitimeerd. In Nederland lijkt de vraag gerechtvaardigd of de wetgever zich wel altijd met voldoende ernst heeft beraden over hoe de overdracht van bevoegdheden aan de EU zich verhiel tot de Grondwet.¹⁶ In het Europa van de Burgers komt vooral het gebrek aan democratische legitimatie naar voren: de Europese democratie is in verschillende opzichten een onvolkomen democratie.¹⁷ De machtsbalans helt nu te veel over naar de uitvoerende macht en er bestaat eigenlijk geen Europese publieke ruimte waarin Europese politieke partijen hun verschillen uitmeten teneinde iets van een Europese publieke opinie te vormen. In het Europa van de Kantoren speelt vooral de vraag hoe wordt voorkomen dat Europa reduceert tot een bureaucratie waarin een technocratische bestuursstijl de boventoon voert. De uitdaging is hier om het midden te houden tussen bureaucratisering en overpolitisering. Een constitutionele benadering waarbij naast goede institutionele oplossingen oog is voor constitutioneel bewustzijn en moreel besef van ambtenaren en bestuurders lijkt hier de aangewezen route.¹⁸

Deel van de vraag naar legitimiteit is het klassieke principe van centralisatie versus decentralisatie. Het is voor de samenwerking in Europa noodzakelijk dat er op onderdelen uniformiteit wordt nagestreefd. Tegelijkertijd zijn lidstaten ook zelfstandig, en dus zal er altijd een bepaalde mate van vrijheid toegestaan moeten worden. Met name als gevolg van de eurocrisis hebben lidstaten in toenemende mate vrijheid ingeleverd om zo meer begrotingsdiscipline af te dwingen. Steeds meer bevoegdheden worden op zijn minst 'gedeeld' met Brussel, en zo wordt de soevereiniteit van de lidstaat beperkt. Tot hoe ver mag die beperking, al dan niet voor bescherming van de gemeenschap, gaan? Waar beginnen de bevoegdheden van de EU, maar nog belangrijker: waar eindigen deze, en blijft de lidstaat zelfstandig? Het is een van de kernvraagstukken waarvoor een visie op de EU noodzakelijk is. We raken hiermee aan het aloude (christendemocratische) beginsel van subsidiariteit. De praktijk van dit beginsel blijkt niet zelden weerbarstiger dan de theorie, omdat de toepassing van het subsidiariteitsbeginsel dynamisch van

aard is een daarmee vraagt om goede kennis van beleid, nationale wetgeving en Europese regels.¹⁹

EUROPA'S STAATKUNDIGE TOEKOMST: DE LEGITIMATIE VAN DE MACHT

In veel opzichten toont de EU zich steeds meer een politieke unie. Het gaat allang niet meer alleen over economie, en hoewel het Verdrag van Lissabon het primaat van de EU duidelijk verankerd heeft in de lidstaten (er is bijvoorbeeld een recht op uittreden), is de onderlinge verwevenheid groter dan ooit.

De grote vraag is aldus welk soort Europa we behoeven. Welke institutionele vorm moet de EU krijgen en hoe kan die worden gelegitimeerd? Daarbij gaat het dus nadrukkelijk niet om de vraag 'voor of tegen de EU?', maar om de opgave in kaart te brengen hoe de EU op een (staatkundig) verantwoorde en christendemocratische wijze vorm kan krijgen.

Christendemocraten hebben met overtuiging aan de wieg van Europa gestaan. De Europese Volkspartij (EVP) is een van de oudste fracties van Europa. Robert Schuman, Konrad Adenauer en Alcide De Gasperi waren stuk voor stuk christendemocraten die hun stempel op Europa hebben gedrukt. Hun idealisme lijkt in de vigerende christendemocratie op zijn minst een stuk minder uitgesproken. Zo zei De Gasperi ooit: 'Het Europese patriotisme zal zich ontwikkelen binnen het kader van een federaal Europa.'²⁰ Het valt nog te bezien of iedereen binnen de christendemocratie deze ambitieuze en idealistische instelling vandaag de dag nog deelt. Toch ontslaat dat ons allermindst van de plicht om na te denken over de vraag welke vorm Europa volgens de huidige generatie christendemocraten moet krijgen. Moet dat een federaal Europa zijn of een veel losser verband van op een beperkt aantal terreinen samenwerkende staten?

Sommigen zien de federatie als de juiste richting voor de EU. Anderen geloven juist dat de weg van de confederatie zou moeten worden ingeslagen, omdat subsidiariteit dan als het ware meer in het staatsbestel verweven zou zitten.²¹ Maar – los van de discussie over het precieze model – waar het op aankomt is dat een prudente Europese politiek het midden probeert te zoeken tussen het algemene en het bijzondere, tussen het universele en het lokale, en tussen het abstracte en het concrete. In de praktijk betekent dit dat de EU degelijk gefundeerd dient te zijn op de beginselen van democratie, rechtsstatelijkheid en subsidiariteit. Democratische en constitutionele legitimiteit (en limitering) van de Europese besluitvorming is een *conditio sine qua non* voor het bestaan van de EU. Zonder respect voor de rechtsstaat gooit Europa een van zijn belangrijkste verworvenheden overboord. En wat nationaal geregeld kan worden, moet op dat niveau ter hand genomen worden, maar alle problemen die de nationale grenzen van

de lidstaten overstijgen, dienen op EU-niveau te worden opgelost. Dat is de andere kant van de medaille; ook dat is subsidiariteit.

Gezien het veelzijdige karakter van de EU zal de legitimiteit verschillende vormen aannemen, en in ieder geval niet alleen via Europese instituties tot stand komen. De WRR wijst in dit verband tevens op de mogelijkheid van prerferenda (het voorleggen van meerdere inhoudelijke beleidsalternatieven) en het opnemen van constitutionele waarborgen in de Nederlandse grondwet. Het is niet gezegd dat dit de aangewezen oplossingen zijn, maar het wordt hoog tijd om daarover het debat in Nederland eens echt te gaan voeren. Bovenal echter wijst de WRR op de verantwoordelijkheid van nationale politici en bestuurders om Europese vraagstukken te identificeren, uit te dragen en te verantwoorden. Kortom, politiek leiderschap – zeker nationaal – is geboden.²²

BESLUIT: HET UUR VAN EUROPA

De EU staat op een kruispunt in haar geschiedenis. De vraag naar haar staatkundige vorm dringt zich op, evenals de vraag hoe die valt te legitimeren. Op dit moment laat zowel de democratische en constitutionele legitimiteit van de EU als de invulling van het subsidiariteitsbeginsel te wensen over. Als deze situatie voortduurt, loopt Europa het risico in tegenspraak te komen met zijn eigen hoogstaande beginselen. Zullen latere generaties, terugblikkend op de huidige tijd, oordelen dat Europa zijn uur miste, of zullen zij spreken van Europa's finest hour? Het antwoord op die vraag hangt af van de vraag in hoeverre de huidige generatie in staat zal zijn een antwoord te formuleren op de uitdagingen waar Europa voor staat. Deze bezinning zal echter moeten aanvangen met een diep gevoeld besef van de geestesgeschiedenis van Europa, en met een scherp oog voor zijn historie.

Die geschiedenis wordt gekenmerkt door een dubbelheid die zowel de grootsheid als de misère van Europa uitmaakt. In de woorden van Romano Guardini,²³ uitgesproken bij het in ontvangst nemen van de Erasmus-prijs (1962): 'In het bewustzijn van Europa leeft stellig de mythische figuur van Prometheus, die het vuur van Olympus haalt, maar ook die van Ikarus, wiens vleugels de nabijheid van de zon niet verdragen en die neerstort. Het kent de doorbraken van kennis en verovering, maar gelooft in de grond van de zaak noch in garanties voor de loop van de geschiedenis, noch in utopieën van algemeen wereld-geluk. Daarvoor weet het teveel. Ik geloof dan ook, dat de allerminst sensationele, maar ten diepste naar het wezenlijke leidende taak, die aan Europa is toegewezen, de kritiek op de macht is. Niet negatieve kritiek, noch angstige of reactionaire, maar ik geloof dat aan Europa de bezorgdheid voor de mens is toevertrouwd, omdat het de macht

van de mens niet beleeft als garantie voor zekere triomfen, maar als lot, waarvan nog niet is uitgemaakt waarheen het zal leiden.²⁴

Het aan banden leggen van de macht dus, het respect voor de vrijheid van de menselijke persoon (juist ook vanuit de ervaringen die de zwarte bladzijden van de Europese geschiedenis uitmaken) en het realiseren van het rechtsstatelijke, daarin ligt volgens Guardini de taak van Europa. Maar hij geeft tegelijkertijd een waarschuwing af die nauwelijks aan actualiteit

De ziel van Europa – gesymboliseerd in de geestelijke rijkdom van Jeruzalem, Athene en Rome – biedt een oriëntatiepunt zonder weerga

lijkt te hebben ingeboet: ‘Europa kan zijn uur missen. Dit zou betekenen dat een eenwording niet als stap naar vrijer leven, maar als een wegzinken in gemeenschappelijke slavernij verwerkelijkt zou worden.’²⁵ Zo behoeft het echter niet te gaan. De ziel van Europa – die wordt gesymboliseerd in de geestelijke

rijkdom van drie steden, namelijk Jeruzalem, Athene en Rome – biedt een oriëntatiepunt zonder weerga en kan ons helpen om ook de huidige crisis het hoofd te bieden.²⁶

Noten

- 1 Leo Tindemans, ‘Report on European Union’ (29 december 1975), in: Christopher Hill en Karen E. Smith (red.), *European foreign policy. Key documents*. New York: Routledge, 2000, p. 100.
- 2 Zie ook het interview met Ruud Lubbers in deze CDV-bundel. Vgl. Luuk van Middelaar, *De passage naar Europa. Geschiedenis van een begin*. Groningen: Historische Uitgeverij, 2011, pp. 231-233.
- 3 Zie voor Nederland: Paul Dekker en Hanneke Posthumus, *Burgerperspectieven 2013*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (Continu Onderzoek Burgerperspectieven), 2013, pp. 10-15. Uit het tweede kwartaalbericht van 2013 blijkt dat de steun voor Europa en de euro momenteel verder afnemen. Zie Sociaal en Cultureel Planbureau, *Continue Onderzoek Burgerperspectieven*, 2013, 2, pp. 16 – 17.
- 4 European Commission, *The European Constitution. Post-referendum survey in The Netherlands*, 2005 (Flash Eurobarometer 172 TNS Sofres c/o EOS Gallup Europe). Vgl. Marcel Lubbers, ‘Over het “nee” tegen de Europese Grondwet. Een studie naar het belang van verschillende verklaringen’, *Sociologie* 3 (2007), nr. 2, pp. 205-224.
- 5 Zie bijvoorbeeld Frank van den Heuvel, Jan Willem Sap en Jan Prij (red.), *De toeren van Europa* (CDV Zomer 2004); Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *De burger en Europa*. Den Haag, 2008; Theo Brinkel, Hans-Martien ten Napel en Jan Prij (red.), *Krachtproef Europa* (CDV Herfst 2009). Amsterdam: Boom, 2009; Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *De Europese financiële crisis. Hoe herstellen we vertrouwen?* Den Haag, 2011.
- 6 Van Middelaar 2011, pp. 266-270.
- 7 In dit verband is het daarom ook niet verwonderlijk dat de Commissie vorig jaar de Single Market Act II, COM(2012) 573 final, heeft gepubliceerd. Hierin zijn zijn nieuwe beleidsinitiatieven voor de interne markt gepubliceerd.
- 8 Veel van deze maatregelen worden op overzichtelijke wijze besproken op de volgende website: <http://ec.europa.eu/>

- economy_finance/economic_governance/.
- 9 Zie ook het interview met Ruud Lubbers in deze CDV-bundel.
 - 10 Zie ook de bijdrage van Johan van de Gronden in deze CDV-bundel.
 - 11 Zie ook de bijdrage van Ad Verbrugge in deze CDV-bundel.
 - 12 Zie ook de bijdrage van Age Bakker in deze CDV-bundel.
 - 13 Zie ook de bijdrage van Bart van Horck in deze CDV-bundel.
 - 14 Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid, *Europa in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, p. 32.
 - 15 Van Middelaar 2011, p. 17 e.v.
 - 16 Zie ook de bijdrage van Bart Fleuren in deze CDV-bundel.
 - 17 Zie ook de bijdrage van Marcel ten Hooven in deze CDV-bundel.
 - 18 Zie ook de bijdrage van Patrick Overeem in deze CDV-bundel.
 - 19 Zie ook de bijdrage van Jos van Gennip in deze CDV-bundel.
 - 20 Pascal Fontaine, *Reis naar het hart van Europa, 1953-2009. De geschiedenis van de Christen-Democratische Fractie en de Europese Volkspartij in het Europees Parlement*. Tielt: Lannoo, 2010, p. 55.
 - 21 Zie ook de bijdrage van Hansko Broeksteeg in deze CDV-bundel.
 - 22 Zie ook de bijdrage van Hubert Beusmans en Teun Hardjono in deze CDV-bundel.
 - 23 Zie voor Romano Guardini's denken over Europa de bijdrage van Stefan Waanders in deze CDV-bundel.
 - 24 Romano Guardini, *Europa. Werkelijkheid en taak*. Hilversum/Antwerpen: Uitgeverij Paul Brand N.V., 1962, p. 37.
 - 25 Guardini 1962, p. 43.
 - 26 Zie ook de bijdrage van Rob van de Beeten in deze CDV-bundel.